

माझे कुटुंब माझी जबाबदारी सामाजिक बांधिलकी आणि जाणीव

- संपादक -

डॉ. पंकजकुमार एस. नन्नवरे
डॉ. अनिल आर. बारी । डॉ. प्रशांत डी. कसबे

A-

Principal
K.E.S. Dr.C.D.Deshmukh
Comm. & Sau. K.G.T Arts
College, Roha - Raigad

अथर्व पब्लिकेशन्स

माझे कुटुंब-माझी जबाबदारी
(सामाजिक बांधिलकी आणि जाणीव)
(Maze Kutumbh-Mazi Jababdari)

© सर्व हक्क सुरक्षित

ISBN : 978-81-953171-1-0

पुस्तक प्रकाशन क्र. ८११

प्रकाशक

युवराज भट्ट माळी

अथर्व पब्लिकेशन्स

धुळे : १७, देविदास कॉलनी, वरखेडी रोड, धुळे - ४२४००१.

संपर्क : ९४०५२०६२३०

जळगाव : शॉप नं.२, नक्षत्र अपार्टमेंट, शाहूनगर हौसिंग सोसायटी,
तेली समाज मंगल कार्यालयासमोर, जळगाव - ४२५००१.

संपर्क : ०२५७-२२३९६६६, ९७६४६९४७९७

ई-मेल : atharvpublications@gmail.com

वेबसाइट : www.atharvpublications.com

प्रथमावृत्ती : २३ जून २०२१

अक्षरजुळवणी : अथर्व पब्लिकेशन्स

मूल्य : ३५०/-

E-Book available on

amazon.in ■ GooglePlayBooks ■ atharvpublications.com

ऑनलाइन पुस्तक खरेदीसाठी **www.atharvpublications.com**

या पुस्तकातील कोणत्याही भागाचे पुनर्निर्माण अथवा वापर इलेक्ट्रॉनिक अथवा यांत्रिकी साधनांनी - फोटोकॉपींग, रेकॉर्डिंग किंवा कोणत्याही प्रकारे माहिती साठवणुकीच्या तंत्रज्ञानातून प्रकाशकाच्या व लेखकाच्या लेखी परवानगीशिवाय करता येणार नाही. सर्व हक्क राखून ठेवले आहेत.

२ | अथर्व पब्लिकेशन्स

A-
Principal
K.E.S. Dr.C.D.Deshmukh
Comm. & Sau. K.G.T Arts
College, Roha - Raigad

-: अ नु क्र म णि का :-

- माझे कुटुंब-माझी जबाबदारी..... ३१
प्राचार्य डॉ. अतुल साळुंके
- 'माझे कुटुंब-माझी जबाबदारी' उपक्रमात
राष्ट्रीय सेवा योजनेचे योगदान ३५
डॉ. पंकजकुमार शांताराम नन्नवरे
- 'माझे कुटुंब-माझी जबाबदारी' मोहिमेत माझी जबाबदारी..... ४३
डॉ. उज्वला पंकज नन्नवरे
- शासन ते कुटुंब... ४९
डॉ. अनिल रामदास बारी, सौ. प्राप्ती अनिल बारी
- सामाजिक भान अन् जाणिवे ५३
डॉ. दीपक मोतीराम मराठे
- नागरिकांनो, धैर्य अन् संयम ठेवा... ५६
डॉ. सचिन जयराम नांद्रे
- मोहिमेत 'रासेयो'ची भूमिका ६३
प्रतिभा विश्वनाथ लोणारी
- प्लाझ्मा सेल्स दान करण्याची गरज ६८
डॉ. राजेंद्रकुमार बन्सीलाल अहिरराव
- ममाजाप्रति हवे उत्तरदायित्व! ८२
डॉ. सर्जेराव गंगाधर गोल्डे
- हे विश्वची माझे घर..... ९१
गणपत विलास माखणे

माझे कुटुंब - माझी जबाबदारी । २७

A-

Principal
K.E.S. Dr.C.D.Deshmukh
Comm. & Sau. K.G.T Arts
College, Roha - Raigad

माझे कुटुंब-माझी जबाबदारी

प्राचार्य डॉ. अनुराग माळुंके
माजी राज्य संपर्क अधिकारी
राष्ट्रीय सेवा योजना, महाराष्ट्र राज्य

मा. मुख्यमंत्री महोदय यांच्या कार्यालयाकडून आलेल्या निर्देशानुसार, राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या विद्यार्थ्यांमार्फत 'माझे कुटुंब-माझी जबाबदारी' या अंतर्गत अभियान सुरू करण्यासाठी सूचित करण्यात आले. त्यानुसार सर्व विद्यापीठांच्या कार्यक्रम समन्वयकांची बैठक आयोजित करून, प्रत्येक विद्यार्थ्यांचे 'माझे कुटुंब-माझी जबाबदारी' या अंतर्गत सर्वेक्षण करणे, या गोष्टीला प्राधान्य देण्यात आले. अभियान राबविण्यासाठी समाजाला प्रबोधन करण्याअगोदर विद्यापीठांसह महाविद्यालयांचे सर्वेक्षण करणे, याप्रमाणे उद्दिष्ट निर्धारित करून कार्यक्रमाची आखणी करण्याचे कार्यालयाने निश्चित केले. त्यानुसार सर्व विद्यापीठांचे कार्यक्रम समन्वयक, विद्यार्थी विकास मंडळाचे संचालक, क्रीडा विभागाचे संचालक, आजीवन अध्ययन आणि शिक्षण विभागाचे संचालक यांच्याकडे शासनाच्या वतीने मार्गदर्शक सूचना पाठविण्यात आल्या व UNICEF च्या मदतीने या विभागप्रमुखांचे, जिल्हा समन्वयकांचे प्रशिक्षण आयोजित करण्यात आले. या प्रशिक्षणात त्रिसूत्रीला अधिक प्राधान्य देण्यात आले.

- » सुव्यवस्थित मास्क परिधान करणे.
- » सातत्याने किंवा विशिष्ट कालांतराने हात स्वच्छ धुणे, शक्य नसल्यास सॅनिटायझरचा वापर करणे.
- » दोन व्यक्तींमध्ये सुरक्षित अंतर राखणे.

याबाबत प्रशिक्षण देण्यात आले. तसेच शासनाच्या वतीने आवश्यकतेनुसार व मागणीनुसार बॅनर्स, प्लेकार्ड, आयईसी मटेरिअल इत्यादी गोष्टींचे ऑनलाईन पद्धतीने वितरण करण्यात आले.

याचा सकारात्मक परिणाम असा झाला की, सर्वच विद्यापीठांनी आपल्या अधिनस्त महाविद्यालयातील प्राचार्य व प्राध्यापकांच्या बैठका आयोजित करून, त्यांना प्रशिक्षण देण्याचे निर्धारित केले. या प्रशिक्षणामध्ये विद्यार्थ्यांचे व्हॉट्सअप

माझे कुटुंब - माझी जबाबदारी । ३१

A-

Principal
K.E.S. Dr.C.D.Deshmukh
Comm. & Sav. K.G.T Arts
College, Roha - Raigad

श्री. यशवंतराव चव्हाण

श्री. यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

महाराष्ट्र शासन, शिक्षण विभाग, नाशिक ४२२२२२

दूरध्यानी : ०२२२ २२२२२२ व ०२२२ २२२२२२

वेबसाईट : http://www.yashwantrao-chavan-mukta-vidyapeeth.nashik.in

दिनांक: ०५/१२/२०२१

पति,

पत्नी,

सहयोग व विशेष उपक्रम केंद्र

य. च. म. मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

विषय

राष्ट्रीय सेवा योजना केंद्र प्रशासकीय शिक्षणक्रम
(C166) शिक्षणक्रमाच्या लेखनाबाबत.

महोदय,

यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ विविध शिक्षणक्रम विकसित करित आहे.

राष्ट्रीय सेवा योजना विशेष उपक्रम केंद्रामार्फत
(C166) शिक्षणक्रम विकसित करण्यात येत

असून या शिक्षणक्रमासाठी तज्ज्ञ लेखक म्हणून पाठ्यपुस्तकाचे संपूर्ण लेखन मी केलेले आहे.

पाठ्यपुस्तकातील घटक क्रमांक ५ (पंच) व ६ (सहा) चे लेखन मी

स्वतः केलेले असून या लेखनाची जबाबदारी सर्वस्वी माझी आहे. तसेच कॉपीराईटचा भंग होणार नाही याची दक्षता घेतली आहे. वरील लेखन करताना योग्य ठिकाणी संदर्भाचा उल्लेख केलेला आहे.

दिनांक: 15/12/21

ठिकाण: रोहा

A
लेखकाचे नाव व स्वाक्षरी
डा. उत्तमल हेमराज जाधव

A

Principal
K.E.S. Dr.C.D.Deshmukh
Comm. & Sau. K.G.T Arts
College, Roha - Raigad

प्रारम्भिका घोषणा

राज्य शासनाच्या अखत्यारीत असलेल्या महाराष्ट्र शासनाच्या अखत्यारीत असलेल्या

यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठ, नाशिक

संस्थान, महाराष्ट्र शासक, पोस्ट, नाशिक ४२२००२

दूरध्वनी : ०२१, २२२२२२२२ व २२२२२२२२

वेबसाईट : <http://www.digitalsuniversity.ac> ई-मेल : digitalsuniversity@rediffmail.com

दिनांक : 26/11/2021

प्रति,

डा. अतुल साळुंके

आदर्श नगर, धुवनेश्वर रोहा.

विषय : राष्ट्रीय सेवा योजना कौशल्य प्रमाणपत्र शिक्षणक्रम (C166) शिक्षणक्रमाच्या लेखनाबाबत...

भवोदय,

यशवंतराव चव्हाण महाराष्ट्र मुक्त विद्यापीठाच्या सहयोग व विशेष उपक्रम केंद्रामार्फत विकसित करण्यात आलेल्या राष्ट्रीय सेवा योजना कौशल्य प्रमाणपत्र शिक्षणक्रम (C166) शिक्षणक्रमाचे तज्ज्ञ लेखक म्हणून काम केलेले आहे.

सोबत : शिक्षणक्रम लेखनाबाबतचा एक Format जोडून पाठवत आहे. सदर Format भरून पाठवून सहकार्य करावे ही विनंती

8/11/21

प्रा. प्रकाश अतकरे

सहयोग व विशेष उपक्रम केंद्र

A-

Principal
K.E.S. Dr C.D. Deshmukh
Comm. & Sau. K.G.T Arts
College, Roha - Raigad

ISBN : 978-93-84283-26-1

Business Management

Dr. J. P. Bhosale Dr. K. E. Kamble

 !dol
दिव्य ज्ञान
दिव्य ज्ञान
!dol Publications™

A
Principal
K.E.S. Dr.C.D.Deshmukh
Comm. & Sau. K.G.T Arts
College, Roha - Raigad

Dr. J. P. Bhosale

M Com (Accountancy), M Com (Business Administration),
M A (Economics), M A (Marathi), G D C & A D I T, P G D B
& F D S M, Ph D D Litt.,
Head-Research Center in Commerce & Accountancy,
Arts, Commerce & Science College, Narayangaon,
Tal : Junnar, Dist Pune, Pin - 410504, Maharashtra (India)

Dr. Kamlakar Eknath Kamble

Ph.D., M.Com. M.A. (Eco.), B.Ed., NET
Head Department of Commerce
KES's Dr. C. D. Deshmukh Commerce and Sau. K. G. Tamhane
Arts College, Roha. Tal. Roha, Dist. Raigad.
Maharashtra - 402 109

!dolo Publications

Flat No. 107/108, 631/632, Shan Bramha Complex, Appa Balwant Chowk,
Budhawar Peth, Pune-02

Mobile No. - 9823512234, 9823394971, 8850292992, 9657984370

email - idol.books@gmail.com

ISBN 978-93-84283-26-1

9 789384 283261

REFE 12 Price ₹ 300/-

<https://www.facebook.com/pages/Idol-publications>

<https://twitter.com/idolpublications>

Principal
K.E.S. Dr.C.D. Deshmukh
Comm. & Sau. K.G.T Arts
College, Roha - Raigad

This reference book is useful for ALL UNIVERSITIES in India
& Abroad.

Business Management

Dr. J. P. Bhosale

M.Com (Accountancy), M.Com (Business Administration),
M.A.(Economics), M.A.(Marathi), G.D.C.& A.D.I.T., P.G.D.B & F.D.S.M.,
Ph.D., D.Litt.,

Head-Research Center in Commerce & Accountancy,
Arts, Commerce & Science College, Narayangaon, Tal : Junnar,
Dist : Pune, Pin : 410504,
Maharashtra (India)

Dr. K. E. Kamble

M.COM. .M.A.(Eco), B.Ed. NET
Assist. Prof. in Commerce
Dr. C. D. Deshmukh Commerce College, Roha-Raigad

Idol Publications™

REFE12 Price ₹ 300/-

A
Principal
K.E.S. Dr.C.D.Deshmukh
Comm. & Sau. K.G.T Arts
College, Roha - Raigad

Business Management

Dr. J. P. Bhosale, Dr. K. E. Kamble

(Reference Book for All Universities)

Copyright © by Author and Publishing Rights with Publisher. All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, copied, or stored in a retrieval system, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopy, recording, or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher. This book is sold subject to the condition that it shall not, by the way of trade or otherwise, be lent, resold, hired out, or otherwise circulated without the publisher's prior written consent in any form of binding or cover other than which it is published and without a similar condition including this condition being imposed on the subsequent purchaser and without limiting the rights under copyright reserved above.

Genuine efforts have been made while finalizing this book. Statistics, figures, and other related data included in this book are from authentic & updated sources. In spite of this printing, proofreading or negligence error may creep in neither Publisher nor Editor, Author will be responsible for the same. Errors, mistakes if any in this book notified will be corrected in next edition.

(Under Pune Jurisdiction)

Typesetting By : DTP Team
Edited By : Editing Team
Cover Designing : Designing Team
Edition : 2021
Printed at : 37/2, Ashtvinayak Industrial Estate, Near Pari Company,
Narhe, Pune, Maharashtra State India, Pune - 411041
ISBN : 978-93-84283-26-1

Published by

Idol Publications & Team

Head Office : Flat No. 107/108, 631/632, Shan Bramha Complex, Appa Balwant
Chowk, Near Dagdusheth Ganpati Mandir, Budhwar Peth, Pune - 02,

Mobile No : 9823512234, 9823394971, 8850292992, 9657984370

Please E-mail your queries to below respective E-mail IDs. :

• idol.books@gmail.com

For Student Queries Please call on Mobile No : 9823512234

(Book Code : REFE12)

₹ 300/-

A—
Principal
K.E.S. Dr.C.D.Deshmukh
Comm. & Sau. K.G.T Arts
College, Roha - Raigad

एम. ए. इतिहास
सत्र - I (CBCS)

अभ्यासपत्रिका क्र. - पेपर - III
मध्ययुगीन भारताचा सामाजिक, आर्थिक आणि
प्रशासकीय इतिहास (इ.स. १२०० - इ.स. १७००)

विषय कोड: 73487

A-

Principal
K.E.S. Dr.C.D.Deshmukh
Comm. & Sau. K.G.T Arts
College, Roha - Raigad

डा. सुहास वैजलेकर कुलप मुंबई विद्यापीठ, मुंबई	डा. प्रकाश महाजनर सहायक दूर व मुक्त, अध्ययन संस्था मुंबई विद्यापीठ, मुंबई
---	--

कार्यक्रम समन्वयक	डा. अनिल बनकर सहाय्यी प्राध्यापक, इतिहास विभाग व प्रमुख, मानवशास्त्र शाखा, दूर व मुक्त, अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई
अभ्यास समन्वयक	डा. शिवदास चांगदेव घाडगे सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग, दूर व मुक्त, अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई
संपादक	डा. तुळशिदास मोकाल सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग, डॉ. सी. डी. देशमुख महाविद्यालय, रोहा-रायगड-४०२१०९
लेखक	डॉ. बी. डी. शिंदे विभागप्रमुख, इतिहास विभाग, महात्मा फुले कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, पनवेल, जि. रायगड. सुभाष गंगाराम शिंदे उप-प्राचार्य आणि विभाग प्रमुख, इतिहास विभाग, वि.पी.एम. वे.के.जी. जोशी कला महाविद्यालय आणि एन.जी. बेडेकर वाणिज्य महाविद्यालय, ठाणे. डॉ. अजयकुमार लोखंडे सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग, के. वि. पेढारकर महाविद्यालय, डोबिवली (पु.), जि. ठाणे. डॉ. जनार्दन कांबळे विभाग प्रमुख, इतिहास विभाग, वसंतराव नाईक कला आणि वाणिज्य महाविद्यालय, मुरुड जजिरा, रायगड-४०२४०९

डिसेम्बर २०२१, मुद्रण - १

प्रकाशक	: संचालक, दूर आणि मुक्त अध्ययन संस्था. मुंबई विद्यापीठ, विद्यानगरी, मुंबई- ४०० ०९८.
---------	--

अक्षर जुळणी आणि मुद्रण मुंबई विद्यापीठ मुद्रणालय विद्यानगरी, मुंबई
--

A
Principal
K.E.S. Dr.C.D.Deshmukh
Comm. & Sau. K.G.T Arte
College, Roha - Raigad

मुंबई विद्यापीठ
दूर व मुक्त अध्ययन संस्था

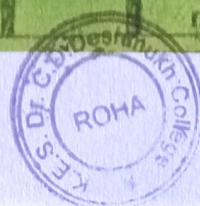

000000MBAS405

द्वितीय वर्ष कला
सत्र - IV (CBCS)

इतिहास अभ्यासपत्रिका क्र. III
प्राचीन भारताचा इतिहास
प्रारंभ ते १००० इ. स.

विषय कोड : UAHA402

Principal
K.E.S. Dr. C.D. Deshmukh
Comm. & Sau. K.G.T Arts
College, Roha - Raigad

**द्वितीय वर्ष कला
सत्र - IV (CBCS)**

**इतिहास अभ्यासपत्रिका क्र. III
प्राचीन भारताचा इतिहास
प्रारंभ ते १००० इ. स.**

विषय कोड : UAHA402

A-
Principal
K.E.S. Dr.C.D.Deshmukh
Comm. & Sau. K.G.T Arts
College, Roha - Raigad

प्राध्यापक सुहास पेडणेकर

कुलगुरु,
मुंबई विद्यापीठ, मुंबई

प्राध्यापक रविंद्र व. कुलकर्णी

प्र-कुलगुरु,
मुंबई विद्यापीठ, मुंबई

प्राध्यापक प्रकाश महानवार

संचालक,
दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई

- प्रकल्प समन्वयक** : प्रा. अनिल आर. बनकर
सहयोगी प्राध्यापक, इतिहास विभाग व
मानव्यविद्याशाखा प्रमुख,
दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई
- अभ्यास समन्वयक** : प्रा. शिवदास चांगदेव घाडगे
सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग,
दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई.
- संपादक** : डॉ. मनोज रविंद्रनाथ इंगोले
सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग,
कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव
- लेखक** : डॉ. बी.डी.शिंदे
इतिहास विभाग प्रमुख,
रयत शिक्षण संस्थेचे महात्मा फुले, कला व वाणिज्य
महाविद्यालय, पनवेल, जि. रायगड
- : प्रा. विकास मेहंदळे
इतिहास विभाग प्रमुख,
मार्गताम्हाणे शिक्षण संस्थेचे, डॉ. तात्यासाहेब नातू
कला व वाणिज्य महाविद्यालय, मार्ग ताम्हाणे,
ता. चिपळूण, जि. रत्नागिरी
- : प्रा. तुळशीदास मोकल
सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग प्रमुख
को.ए.सो.डॉ.सी.डी. देशमुख वाणिज्य व
सौ.के.जी. ताम्हाणे कला महाविद्यालय, रोहा, जि. रायगड
- : डॉ. एस. बी. पाथरकर
इतिहास विभाग प्रमुख,
सेठ जे. एन.पी. पालीवाला महाविद्यालय, पाली सुधागड,
जि. रायगड.

मे २०२२, मुद्रण - १,

प्रकाशक : संचालक, दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ,
विद्यानगरी, मुंबई - ४०० ०९६.

अक्षर जुळणी व मुद्रण : मुंबई विद्यापीठ मुद्रणालय,
विद्यानगरी, सांताक्रुझ (पूर्व), मुंबई - ४०००९६

A—
Principal
K.E.S. Dr.C.D.Deshmukh
Comm. & Sau. K.G.T Arts
College, Roha - Raigad

मुंबई विद्यापीठ
दूर व मुक्त अध्ययन संस्था
डॉ. शंकर दयाल शर्मा भवन,
विद्यानगरी, सांताक्रुझ (पूर्व),
मुंबई - ४०० ०९८.

University of Mumbai
INSTITUTE OF DISTANCE
AND OPEN LEARNING
Dr. Shankar Dayal Sharma Bhavan,
Vidyanagari, Santacruz (East),
Mumbai - 400 098.

Website : mu.ac.in/distance-open-learning

e-mail : director@idol.mu.ac.in

Tel. No. - 022 2652 7082

IDOL/SMU/ 2150 of 2021

Date: 25/08/2021

Mrs. Ashwini Madhav Deosthali
Assistant Professor,
R.E. Society's Gogate Jogalekar college,
Ratnagiri.- 415612

Mr. Ravikant Balkrishna Sangurde
Assistant Professor,
S K Somaiya College of Arts, Science and
Commerce, Vidyavihar , Mumbai

✓ Dr. Samrat Ashok Jadhav
Assistant Professor,
KES's Dr. C. D. Deshmukh Commerce and
Sau. K. C. Tambane Arts College, Roha,
Dist. Raigad-402109

✓ Dr. Manish Madhav Deshmukh
Assistant Professor,
Sonopant Dandekar Arts, V. S. Apte
Commerce & M. H. Menia Science College,
Palghar 401404

It's my great pleasure to inform that you have been appointed as course writer for preparing Self Learning Material (SLM) in the Course **Strategic Management (Marathi Version)** for **M.Com, Semester I**. Individual faculty is requested to prepare the study material as under:-

Module / Unit No.	Chapters Numbers	Name of the course writer
1. Introduction to Strategic Management 2. Business Environment	02 Units	Ms. Ashwini Madhav Deosthali
1. Strategy Formulation, Analysis and Choice 2. Strategy Implementation, Evaluation and Control	02 Units	Mr. Ravikant Balkrishna Sangurde
1. Business, Corporate and Global Strategies and Issues 2. New Emerging Strategies in Information Technology (IT)	02 Units	Dr. Samrat Ashok Jadhav
1. Emerging Trends In Global Business Environment 2. Disaster Management 3. Start-up Business Strategies and Make in India Model	03 Units	Dr. Manish Madhav Deshmukh

A
Principal
K.E.S. Dr.C.D.Deshmukh
Comm. & Sau. K.G.T Arts
College, Roha - Raigad

2021-22

एम. कॉम.
सत्र - I (CBCS)

धोरणात्मक व्यवस्थापन
(Strategic Management)

विषय कोड: ७१८०१

A-
Principal
K.E.S. Dr.C.D.Deshmukh
Comm. & Sau. K.G.T Arts
College, Roha - Raigad

डॉ. सुहास पेडणेकर कुलगुरु मुंबई विद्यापीठ, मुंबई	प्राध्यापक प्रकाश महानवर संचालक दूर व मुक्त अध्ययन संस्था मुंबई विद्यापीठ, मुंबई
प्राध्यापक रविन्द्र कुलकर्णी प्रभारी कुलगुरु मुंबई विद्यापीठ, मुंबई	

कार्यक्रम समन्वयक	: प्रा. राजश्री पंडीत सहायक प्राध्यापक दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई
अभ्यासक्रम समन्वयक	: श्री. संभाजी शिवाजी शिंदे सहायक प्राध्यापक दूर व मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ, मुंबई
लेखक	: प्रा. अश्विनी माधव देवस्थळी देवस्थळी गोगटे जोगळेकर महाविद्यालय, रत्नागिरी
	: प्रा. रविकांत बाळकृष्ण सांगुर्डे के.जे. सोमय्या महाविद्यालय मुंबई
	: डॉ. सम्राट अशोक अनीता जाधव के.इ.एस. डॉ. सी. डी. देशमुख वाणिज्य आणि सी. के. जी. ताम्हाणे कला महाविद्यालय, रोहा, जिल्हा रायगड - ४०२१०९
	: डॉ. मनीष महादेव देशमुख सोनोपंत दांडेकर कला, व्ही. एस. आपटे वाणिज्य आणि एम. एच. मेहता विज्ञान महाविद्यालय, पालघर ४०१४०४

ऑक्टोबर २०२१, मुद्रण - १

ISBN 978-93-91735-36-4

प्रकाशक	: संचालक, दूर आणि मुक्त अध्ययन संस्था, मुंबई विद्यापीठ, विद्यानगरी, मुंबई- ४०० ०९८.
---------	---

अक्षर जुळवणी	: ७स्किल्स डॉंबिवल (प.), ठाणे - ४२१ २०२.
छपाई	:

A—
Principal
K.E.S. Dr.C.D.Deshmukh
Comm. & Sau. K.G.T Arts
College, Roha - Raigad